

**GRAĐA ZA HRVATSKU RETROSPEKTIVNU
BIBLIOGRAFIJU KNJIGA 1835-1940
STRUKTURA, GENEZA I KULTURNO-POVIJESNO
ZNAČENJE**

**MATERIALS FOR THE CROATIAN RETROSPECTIVE
BIBLIOGRAPHY 1835–1940
STRUCTURE, GENESIS AND CULTURAL-HISTORICAL
SIGNIFICANCE**

Slavko Harni

Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb
sharni@nsk.hr

Stručni rad/Professional paper
UDK/UDC 015(497.5)''1835/1940"
Primljeno/Received: 23. 5. 2004.

Sažetak

U prilogu se promatra sadržaj (bibliografska struktura), nastanak (geneza) i kulturno-povijesno značenje niza Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835-1940. Niz se sastoji od 25 svezaka s ukupno više od 8.000 stranica. U radu na projektu sudjelovali su od 1941. u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu najbolji hrvatski bibliografi: Matko Rojnić, Eva Verona, Branka Hergešić i dr.

Godine 1982. počelo se s objavljivanjem bibliografije koja je dotad bila dostupna na listićima. Potkraj 1999. objavljen je posljednji 25. svezak.

Niz je kao opću nacionalnu, primarnu, retrospektivnu hrvatsku bibliografiju knjiga zamislio Matko Rojnić, a njegovi nasljednici su je objavili. Ona je najveća tiskana hrvatska bibliografija knjiga pa, među ostalim, i zbog toga zaslužuje našu pozornost.

Gljučne riječi: hrvatska retrospektivna bibliografija, nacionalna bibliografija, hrvatski bibliografi

Summary

This work attempts to examine the contents (the bibliographic structure), genesis and cultural-historical significance of the series Materials for the Croatian Retrospective Bibliography: 1835 – 1940. The series comprises of 25 volumes with more than 8000 pages. Since 1941 the best and most prominent Croatian bibliographic experts in the National and University Library took part in this project, namely Matko Rojnić, Eva Verona, Branka Hergešić and others.

In 1982 we started publishing the bibliography, which until then was available in the card catalogue only. At the end of 1999 the last 25th volume was printed.

The series had been designed by Matko Rojnić, as a general national, primary, retrospective Croatian bibliography of books, and it has been published by his successors. The series is considered as the most important Croatian printed bibliography of books and therefore deserves our undivided attention.

Keywords: Croatian retrospective bibliography, national bibliography, Croatian bibliographers

1 Uvod

Nacionalna i sveučilišna knjižnica objavila je koncem 1999. posljednji, dvadeset peti, svezak niza *Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835-1940*. U nastojanjima oko popisa knjiga u nas, koja povijesno gledano imaju obilježja spleta nedorečenih pokušaja, niz zauzima osobito, a u nekim vidovima i prvo mjesto, jer se pojavljuje kao smisljena, sustavna i zaokružena cjelina. On je opća, nacionalna, retrospektivna, primarna bibliografija knjiga s abecednim rasporedom bibliografske građe. Premda je nastao iz davne želje svojih tvoraca za “naširoko zasnovanom hrvatskom retrospektivnom bibliografijom,”¹ koja bi popunila sve dosadašnje praznine u tome smislu, niz ipak već u naslovu sadrži dvije važne ograde što se mogu držati kompromisnim odstupanjima od prvotne nakane.

On se, prvo, naziva “građom”. Kad se naime 1982. počelo s objavljivanjem niza, htjelo se objaviti bibliografske zapise što su se u Knjižnici izrađivali desetljećima i čuvali u obliku listića. Znalo se ipak da nisu na raspolaganju opisi svih knjiga koje bi po kriterijima za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju valjalo popisati. Iz opreza se stoga, a po uzoru na slične tiskovine, niz nazvalo “građom”, iako je trajno bilo onih koji su mislili da *Građa* zaslužuje ime Hrvatske retrospektivne bibliografije.²

U nizu se, drugo, radi o popisu hrvatskih knjiga za razdoblje 1835-1940., što u povijesnim odrednicama po prilici znači: od ilirskoga pokreta tj. od Gajeva pravopisa

¹Rojnić, Matko. Bibliografija. // Hrvatska enciklopedija. Sv. 2 : Autonomasi – Boito / glavni urednik Mate Ujević. Zagreb : Hrvatski izdavački bibliografski zavod, 1941. Str. 511-512.; HIBZ = Hrvatski izdavački bibliografski zavod. Uz tu, u radu se rabe i sljedeće kratice: JLZ = Jugoslavenski leksikografski zavod odnosno Leksikografski zavod FNRJ; FNRJ = Federativna Narodna Republika Jugoslavija; NSK = Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu odnosno Nacionalna i sveučilišna biblioteka odnosno Sveučilišna knjižnica odnosno Narodna i sveučilišna knjižnica ; Građa = Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga : 1835-1940.

²U vrijeme priprema oko izdavanja *Građe*, o njezinoj “građevnosti” razmišljalo se ozbiljno, te se govorilo o nizu kao polazištu na temelju kojega bi se jednom mogla izraditi cjelovita “konačna redakcija Hrvatske retrospektivne bibliografije.” Vidjeti: Rogulja, Petar. Program o izdavanju Hrv. retrospektivne bibliogr. građe. Zagreb, 19. 6. 1979. // Arhiv Odsjeka za retrospektivnu bibliografiju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. [Strojopis.]

do Drugog svjetskog rata. Bibliografsko povijesni okvir, uz ostalo,³ izrazitije ukazuje na završnu godinu Šafaříkove bibliografije (1835. odnosno 1833.)⁴ i na razdjelnicu 1940/1941. kao godine kad se počinje osmišljen rad na tekućoj, ali i na retrospektivnoj bibliografiji u nas.

Objavljivanjem *Građe za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga* to razdoblje postaje na stanovit način povlaštenim sa stajališta retrospektivne bibliografske pokrivenosti. Uvodno ne bismo htjeli navoditi razloge koji bi pokazali da je ta povlaštenost možda i opravdana, već samo ukazati na temeljni razlog za izbor teme ovoga priloga, a i naglasiti kako niz nije vremenski cjelovita hrvatska retrospektivna bibliografija.

Kao najveća od dosad objavljenih hrvatskih bibliografija omeđenih publikacija *Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835-1940* samim je svojim izlaskom na svjetlo dana činjenica koja zaslužuje pozornost. Ona je usto, kako se to voli reći, vrlo slojevita kulturna pojava koja na jedan način svjedoči o vremenu na koje se odnosi, a na drugi o duhovnim gibanjima u vremenu svoga nastajanja i objavljivanja. Premda je naime objavljivana u razdoblju od 1982.-1999., *Građa* je zapravo nastajala šest desetljeća te je vrlo dinamično slijedila zbivanja u vremenima većinom nesklonim hrvatskoj knjizi. Svjedočeći tako o gotovo dva stoljeća hrvatske kulturne povijesti, ona postaje motrištem koje zaslužuje promatranje u barem nekim svojim vidovima. Osvrnut ćemo se na *sadržaj* (strukturu) građe kao bibliografske činjenice, na povijest njezina *nastanka* (genezu) i, zaključno, na *kulturno značenje* ovoga pothvata.

2 Sadržaj

2.1 Povijesni okvir i temeljni podaci o nizu

Zanimanje za tiskanu knjigu i rukopise u retrospektivno-bibliografskom smislu može se, kao što je poznato, u Hrvata slijediti već od 16. stoljeća. Ti su popisi u početku više biografskoga nego bibliografskoga tipa i više regionalni nego nacionalni, a u prva dva stoljeća bibliografskoga rada više priobalni (Dubrovnik, Split), nego kontinentalni. Iz kulturno-povijesno razumljivih razloga oni su u XVI. i XVII. stoljeću većinom rađeni u rukopisu i ostali neobjavljenima do novijih vremena.

Osamnaesto je pak stoljeće razdoblje značajne bibliografske pokrivenosti i kontinentalnih hrvatskih zemalja regionalnim bibliografijama. Spomenimo Slade-Dolcija, Appeninija, Bajamontija, ali i Krčelića, Baričevića, Mikloušića te Lastrića,

³Godina 1835. prijelomna je, po knjižničaru Ivanu Kostrenčiću na primjer, za bibliografiju kao i za katalog pa i za razmještaj građe u knjižnici. Usp. Sečić, Dora. Kraljevska sveučilišna knjižnica u Zagrebu 1874.-1918. : prinosi proučavanju i vrednovanju razvoja srednjoeuropske knjižnice s dvojnomo funkcijom : doktorska disertacija. Zagreb : Filozofski fakultet, 1996. Str. 228. (Ondje i druga literatura.)

⁴Usp. Šafařík, Paul Josef. Geschichte der südslawische Literatur : II. Illirisches und kroatisches Schriftthum. Prag, 1865. Str. 99, 180. U Šafaříkovoj knjizi pogrešno se navodi 1835. kao godina izdavanja za roman Marka Kažotića, Milienco e Dobrilla, Zara, 1833. Ta je knjiga posljednja u Šafaříkovu "Nizu ilirskih spisatelja" te se gdjekad u literaturi navodi kao bibliografsko-povijesni okvir za početak razdoblja o kojem govorimo.

koji u to vrijeme radi prve popise tiskanih knjiga bosanskih franjevaca, a zbog velikog prostora tadašnje Bosne Srebrene, njegov bibliografski interes se proteže na gotovo sav hrvatski kulturni prostor. Opći retrospektivni karakter imaju tada neke strane biobibliografije, kao što je primjerice ona Mađara Horanyija *Memoria Hungarorum*, gdje su popisani i hrvatski spisatelji.

Prva opća nacionalna retrospektivna hrvatska bibliografija je Kukuljevićeva *Bibliografija hrvatska* iz 1860. Kukuljevićev se bibliografski rad ne može po bibliografskoj pa ni tehničkoj opremljenosti mjeriti s nekima od svojih regionalnih prethodnica,⁵ a pogotovu ne s kriterijima koji su se kao bibliografski s vremenom formulirali. Ona je ipak jedina objavljena prethodnica *Građe* kao opće nacionalne retrospektivne bibliografije knjiga, iako ne treba zanemariti neobjavljene pokušaje kao što je onaj u povodu 25. obljetnice Hrvatskoga sveučilišta 1899. Koji je red veličina u pitanju, lakše se razabere, makar je u biti nepravedno, kad se *Građa* uspoređi sa svojom prošlostoljetnom prethodnicom.⁶ Kukuljevićeva bibliografija sadrži ukupno 3.027 bibliografskih jedinica u jednome svesku i jednome dodatku na ukupno 270 stranica bez ikakvih kazala, osim uputnica što su uključene u niz.⁷

Građa je htjela, baš kao i Kukuljević, zabilježiti svaku hrvatsku knjigu, a to znači i svakoga hrvatskoga spisatelja koji je u tome razdoblju objavljivao, te svaku tiskaru i nakladnika koji je bio djelatna u tome vremenu, a bilješkama i navođenjem sadržaja upozoriti na problem, temu ili prigodu u kojoj je knjiga nastala. Ti uvidi nisu savršeno potpuni te je stoga bibliografija i naslovljena kao građa. Prve procjene koje će se vjerojatno pokazati točnima upućuju na to da građa sadrži preko 70 posto publikacija koje po predviđenim kriterijima spadaju u hrvatsku retrospektivnu bibliografiju. Taj pomalo obeshrabrujući postotak i nije tako malen, ako se ima na umu kako među nepopisanimima ima knjiga koje nisu viđene, iako se znalo da postoje.

Niz se dakle sastoji od 25 knjiga. Raspored građe je, kao što je već rečeno, abecedni, što znači da su u cijelome nizu glavne bibliografske jedinice poredane po imenu autora, odnosno u slučaju anonimnog djela po glavnoj imenici, substantivum regens. U prvom svesku niza nalazi se *Predgovor* Uređivačkoga odbora⁸ i tekst glavnoga i odgovornoga urednika cijeloga niza Petra Rogulje *Dosadašnji rad na hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji*.⁹

⁵Na primjer, Sebastijan Slade-Dolci, *Fasti Litterario Ragusini*, 1767.

⁶Usp. Rogulja, Petar. Poredba između Kukuljevićeve "Bibliografije hrvatske" i "Građe za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835.-1940.". // Kačić : zbornik fra Karla Jurišića 25(1993), 639-647.

⁷Točne podatke ustanovio je Petar Rogulja uzimajući u obzir i neka ponavljanja u Kukuljevića. Usp. Rogulja, Petar. *Hrvatska nacionalna bibliografija i Ivan Kukuljević Sakcinski*. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1989. Str. 89. (Ondje i druga literatura.)

⁸Građa za Hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga : 1835-1940. Knj. 1 : A – Bel. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1982. Str. VII-XI. Članovi uređivačkog odbora su: Vjera Bendiš, dr. Josip Bratulić, dr. Žarko Dadić, Branko Hanž, Šime Jurić, akademik dr. Andre Mohorovičić, dr. Anica Nazor, Petar Rogulja, dr. Aleksandar Stipčević i Branko Tomečak. Popis je preuzet iz prvoga sveska *Građe*.

⁹Isto, str. XV-XXXII.

Niz se razastire na 8.150 stranica četvrtinskog formata, od kojih na bibliografsku građu, tj. na glavne bibliografske jedinice otpada 6.028 stranica na kojima su opisane 66.123 knjige. Sporedne bibliografske jedinice (njih 30.032) zauzimaju 906 stranica. Predmetnom kazalu (47.718 jedinica) posvećeno je u cijelom nizu ukupno 1.226 stranica. Bibliografija sadrži ukupno: 143.873 jedinice.

Pojedini svesci se sastoje od:

- Općeg dijela, tj. kratica i znakova, uputa za transliteraciju i sl.,
- Bibliografske građe, tj. opisa knjiga,
- Kazala sporednih bibliografskih jedinica (za suautore, urednike, pisce predgovora, pogovora, ilustratore, promijenjene oblike imena pisaca, pseudonime, inicijale, osobe kojima su prigodnice posvećene i za analitičke bibliografske jedinice) i
- Predmetnoga kazala (za osobe, narode i zemljopisne pojmove).

Zapaža se da je po svojoj temeljnoj strukturi niz više usmjeren k izradbi pojedinoga sveska, a pomagala koja bi bila mjerodavna za cijelu bibliografiju ostavljena su za kraj, za posljednji svezak.¹⁰ Kazala se, naime, odnose svako na pojedini svezak. To znači da moramo pregledati predmetna kazala za sve sveske, ako želimo ustanoviti neki podatak za cijelo razdoblje. Sporedne bibliografske jedinice također se odnose na svaki pojedini svezak i nisu uvrštene u glavni abecedni niz, što otežava snalaženje u bibliografiji kao cjelini. Ako je, na primjer, neki autor objavljivao pod pseudonimom, a u bibliografiju je uvršten pod pravim imenom, razrješenje njegova pseudonima naći ćemo u knjizi u koju spada njegovo pravo ime. To se uočilo već tijekom priprema za objavljivanje niza, no od uvrštavanja uputnica u glavni niz odustalo se jer se pretpostavlja uvid u cjelinu građe.¹¹

2.2 Bibliografski opis

U stručnim je krugovima poznato da se u Hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji primjenjuje vrlo iscrpan bibliografski opis koji, međutim, nije prilagođen međunarodnim standardima što su se pod okriljem međunarodne knjižničarske udruge (IFLA-e) počeli izrađivati šezdesetih godina, a obilježje im je formaliziranost koja želi omogućiti međunarodnu razmjenu bibliografskih podataka.

Bibliografski opis u *Građi* oslanja se na stariju tradiciju, na onu koja je bila mjerodavna na srednjoeuropskoj razini onda kad su bile, barem znatnim dijelom, tiskane knjige koje se u hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji popisuju. Riječ je o tzv. Pruskim instrukcijama.¹² Ne zanemarujući utjecaj Pruskih instrukcija, valja ipak imati u vidu da je u *Građi* dosljedno proveden *Nacrt pravila Hrvatske retrospektivne bibliografije* što ih je “na temelju dugogodišnjeg iskustva u

¹⁰Usp. Isto, str. VIII. U Predgovoru Uređivačkog odbora govori se o “završnoj knjizi”. No, kako iz podataka o Predmetnom kazalu proizlazi, ono obuhvaća ukupno 1.226 stranica pa bi se teško u sadašnjem obliku prenijelo u jednu knjigu.

¹¹Rogulja, Petar. *Nacrt pravila hrv. retosp. bibliografije*. Zagreb, [1980]. [Strojopis.] Str. 6.

¹²Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der preussischen Bibliotheken, vom 10. Mai 1899. 2. Ausg. Berlin, 1909.

popisivanju”¹³ priredio Petar Rogulja,¹⁴ oslanjajući se prije svega na poduke Matka Rojnića.¹⁵

U “predviđenom nacrtu”¹⁶ rada na hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji iz 1941. – koji spominje u svome izvještaju o radu iz 1942.¹⁷ – Matko Rojnić piše: “Knjige bi se popisivale na način periodičke hrvatske bibliografije (tekuće bibliografije knjiga, nap. S. H.) uz nužne male izmjene”. Kako je *Hrvatska bibliografija*, što je objavljivana u to vrijeme, rađena po Pruskim instrukcijama odnosno po uzoru na *Popis knjiga koje izlaze u kraljevini Jugoslaviji*, a taj Popis po Rojnićevoj tvrdnji “obilježava snažni kataložni karakter”,¹⁸ vidi se da Rojnić već 1941. smjera k posebnosti bibliografskoga opisa u odnosu na kataložni.

To je blisko stajalištu američkog autora Andrewa D. Osborna iz iste godine. Osborn zagovara pragmatičan odnos prema katalogu, a podatke koji nadilaze pragmatičnu razinu ostavlja bibliografiji.¹⁹

Desetak godina kasnije (1952.) Rojnić tvrdi da se u “novije vrijeme bibliografsku obradbu građe nastoji osloboditi od kataložnih metoda.”²⁰ On se stoga ne oslanja izravno na propise Pruskih instrukcija za abecedni katalog, već se uvidom u tekst ovih instrukcija može razabrati da je kombinirao između uobičajenog kataložnog opisa i onoga predviđenoga za inkunabule.

Tako se s vremenom izgradila praksa, a dalo bi se govoriti i o tradiciji, bibliografskoga opisa u hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji koju je Rogulja u svom *Nacrtu* prvi put pismeno verificirao formulirajući kao mjerodavno stanje te tradicije zatečeno sedamdesetih, a izgrađeno tijekom prethodnih desetljeća. Jedna je stara tradicija izdržala u okolišu novih stremljenja u pitanjima bibliografskoga opisa, iako je bilo raznih ideja, ali je bilo i protagonista novih standarda koji su podržali nastojanje da se Građa tiska po starim Pravilima.²¹

¹³Rogulja, Petar. Matko Rojnić i hrvatska retrospektivna bibliografija. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 25, 1-4(1981), 192.

¹⁴Nacrt je prihvaćen na Savjetovanju o objavljivanju retrospektivne bibliografije održanom u Zagrebu 10. prosinca 1980.

¹⁵“Način popisivanja ovisio je isključivo o Rojniću”. Rogulja, Petar. Matko Rojnić. Nav. dj., str. 192.

¹⁶Od “predviđenog nacrtu” vidio sam samo drugu, posljednju stranicu na kojoj je potpisan Rojnić. Stranica je pronađena u Rojnićevoj ostavštini uz tekst izvještaja iz 1942. Usporedbom tekstova Izvještaja i Nacrta dade se ustanoviti da je riječ upravo o nacrtu programa koji je Rojnić napisao 1941.

¹⁷Rojnić, Matko. Izvještaj o radu na retrospektivnoj hrvatskoj bibliografiji 1. IX. 1941.-31. VIII. 1942. // *Rukopisna ostavština Matka Rojnića u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici*. [Strojopis.] (Dalje: Rojnić, M. Izvještaj, 1942.)

¹⁸Rojnić, Matko. Überblick über die bibliographische Tätigkeit in Kroatien. // *Festschrift für Josef Stummvoll, Alois Kisser, Ernst Trenkler zum 50. Geburtstag*. // *Das Antiquariat* 8, 13-18(1952), 72. (Dalje: Rojnić, M. Überblick)

¹⁹Usp. Osborn, Andrew D. The crisis in cataloging. // *The library quarterly* 11, 4(1941), 400. Navodi i: Horvat, Aleksandra. *Knjižnični katalog i autorstvo*. Rijeka : Benja, 1995. Str. 71.

²⁰Rojnić, M. Überblick, str. 73.

²¹Riječ je o Evi Veroni koja je, kako se ponekad navodi u literaturi, i sama 1946.-1965. bila zamjenicom glavnog urednika retrospektivne bibliografije Matka Rojnića. Verona je, međutim, zamjenicom urednika retrospektivne bibliografije postala koncem 1943. kad je Rojnić postao urednikom. Usp. Rojnić, Matko. *Ministarstvu prosvjete. Odjelu za visoke škole i znanstvene zavode : Hrvatska bibliografija – nastavak rada*. // *Arhiv Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu*. [Strojopis.] Str. 3.

Valja reći da u vrijeme kad je odluka o tome donesena, ona i nije bila tako anakronična kako se danas čini. Riječ je o drugoj polovini sedamdesetih, a Pruske su instrukcije u njemačkoj nacionalnoj bibliografiji bile mjerodavne do 1973.²² Ilustrativna je i činjenica da su knjige koje su izašle prije 1974. u katalogu NSK također popisivane po Pruskim instrukcijama. Prihvaćanje Roguljina *Nacrta pravila* značilo je, naravno, da će se "stari" listići s nepotpunim, fragmentarnim opisom morati dopuniti kako bi se opis ujednačio kakvoćom i opsegom.

Nacrt pravila postoji još uvijek samo u strojopisu, no osnovne njegove sastavnice mogu se pročitati u predgovoru *Gradi*. Tu se u *Uputama za korištenje* sažeto upozorava da je odrednica u ovoj bibliografiji autorska i to individualna, a da se djela koja bi po Veroninom Pravilniku²³ za kataložni opis dobila formalnu i korporativnu odrednicu popisuju anonimno ističući u odrednici glavnu imenicu (substantivum regens). Sam opis sastoji se od glavnog i po potrebi sporednog opisa, sadržaja knjige i bilježaka o njoj.

Općenito se daje zapaziti da se glavni bibliografski opis u duhu *Pruskih instrukcija* gleda kao prijenos, snimak naslova publikacije, a ta se usredotočenost na naslov vidi osobito ako nije naveden na uobičajenom mjestu. U tome se slučaju navodi mjesto na kojemu se naslov nalazi te on može biti omotni, nad tekstem, na hrptu, u normi i sl.

Razrađeno simbolično poimanje interpunkcija, napose vrsta zagrada, kojima se precizno naznačuje mjesto izvora podataka, a po tome i mjera njihove bibliografske pouzdanosti, prepoznaje se kao klica važnosti interpunkcije u novim međunarodnim standardima za bibliografski opis. U izboru i navođenju odrednice dolazi do izražaja stanoviti dijalog s Pravilnikom Eve Verone, ali se uvijek ne preuzimaju doslovno propisi Pruskih instrukcija, kao što je na primjer slučaj u odrednici anonimnih publikacija, koja u Pruskim instrukcijama nije identična redalici, a u hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji jest.

Čini se najtočnijim zaključno reći da je Roguljin Nacrt načinjen u duhu Pruskih instrukcija, pri čemu je tradicija bibliografskoga opisa u Hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji izravni oslonac, a Pruske instrukcije neizravni.

2.3 Kriteriji: teritorijalni, nacionalni, jezični

Teritorijalno integrativni procesi koji su se u hrvatskom kulturnom pa i političkom prostoru naglašeno dogodili tijekom devetnaestoga stoljeća, nisu zaobišli ni misao o općoj nacionalnoj bibliografiji, popisu svih hrvatskih knjiga. Osim što svoje nacionalno načelo u bibliografiji hrvatska retrospektivna bibliografija dijeli s duhom vremena odnosno s drugim europskim narodima, izradba hrvatske retrospektivne bibliografije knjiga pokazuje i neke osobitosti koje proizlaze iz odnosa među južnim Slavenima.

²²Heller, K. Katalogkunde : Formalkataloge und formale Ordnungsmethoden. München [etc.] : Saur, 1983. Str. 213.

²³Verona, Eva. Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga : prvi dio : odrednice i redalice. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1986.

Već je Kukuljevićeva bibliografija htjela biti dijelom južnoslavenskoga kulturnoga kruga pa je već odatle razumljivo da niti nastanak *Građe za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga* nije bio pošteđen dinamičnoga odnosa prema bibliografiji južnih Slavena odnosno jugoslavenskoj retrospektivnoj bibliografiji. Raspon je, naime, tih idejnih sretanja sezao od potpune vjere u pripadnost, pa i bibliografsku, jugoslavenskoj ideji do radikalnoga ignoriranja i odbijanja te pripadnosti što je utjecalo na razumijevanje i provedbu načela koja su uobičajena u izboru građe za nacionalnu bibliografiju.

Ideja o retrospektivnoj jugoslavenskoj bibliografiji osobito je ojačala uspostavom Jugoslavije kao države, pa se Društvo jugoslavenskih bibliotekara već brzo nakon svoga osnivanja 1930. trudilo oko jugoslavenske bibliografije, i to tekuće bibliografije časopisa i novina, a “pomišljali su i na retrospektivnu”.²⁴ No, uspostava Banovine Hrvatske dala je neprocjenjiv poticaj zamahu rada na polju hrvatske nacionalne kulture te se osnovalo Društvo hrvatskih bibliotekara, koje je istina radilo tekuću bibliografiju, ali se 1941. počelo s radom na retrospektivnoj.

U početnom razdoblju 1941.-1945. – koje je politički gledano vrijeme radikalnoga otklona od južnoslavenske ideje – najizrazitije se vodilo računa o jezičnom kriteriju. Tako će tadašnji urednik Mate Tentor i njegov zamjenik Matko Rojnić svoje dopise s molbama za korisne obavijesti o knjigama započinjali tvrdnjom: *Narodna i sveučilišna knjižnica popisuje sve knjige na hrvatskome jeziku...* No, od samog početka jezičnome je kriteriju ravnopravan i nacionalni, jer se zapravo radi “popis knjiga hrvatskih pisaca i knjiga stranih pisaca koje su izašle na hrvatskom jeziku”. Teritorijalni tadašnji kriterij nije bio identičan današnjemu. Radio se doduše i “popis djela stranih pisaca koja su izašla na području države”, ali nije spadao u “glavni popis”. Željelo se ukratko zabilježiti “djela nehrvatskih pisaca na području Države”, ali nije bilo još odlučeno hoće li se i ona uvrstiti.²⁵

Od 1946. taj kratki opis zamjenjuje se postupno potpunim opisom jer se knjige izišle na području NR Hrvatske smatraju hrvatskim knjigama neovisno o nacionalnosti autora te se tako primjenjuje teritorijalni kriterij kakav poznajemo i danas.

Općepoznat je status hrvatskoga jezika odnosno hrvatskoga pisca u socijalističkoj Jugoslaviji, ali su hrvatski bibliografi unatoč tomu naglašavali kriterije nacionalne bibliografije onako kako su provedeni u Građi.²⁶ Manje je međutim poznat jedan mali bibliografski rat koji se 1955. vodio više oko nacionalnog i teritorijalnoga, nego oko jezičnoga načela.

Na jednome bibliografskom skupu u Zagrebu, kao i na sličnim skupovima održanim te godine u Beogradu i Ljubljani, htjelo se iz upadno političkih razloga nametnuti prioritet izradbe opće jugoslavenske retrospektivne bibliografije. Ta bi se bibliografija, kako je na prvom od tih skupova 8. 2. 1955. u Beogradu bilo predlagano, radila u Zagrebu, ali bi se prekinuo rad na Hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji

²⁴Usp. Rojnić, Matko. Bibliografija. // Enciklopedija Jugoslavije. Sv. 1. Zagreb : Jugoslavenski leksikografski zavod, 1955. Str. 510.

²⁵Usp. Rojnić, M. Izvještaj, 1942.

²⁶Rogulja, Petar. Matko Rojnić i Hrvatska retrospektivna bibliografija. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 25, 1-4(1981), 191.

knjiga i prešlo se na jugoslavensku. Kao razlog takvome postupku najčešće se navodi to što su pokretači srpske nacionalne retrospektivne bibliografije mislili da je politički nezgodno utvrđivati nacionalnost autora.

Mislilo se da treba raditi na nacionalnim bibliografijama iz kojih se onda može načiniti jugoslavenska. Zahtjev da se prednost daje izradbi jugoslavenske retrospektivne bibliografije vodi se neobičnom logikom. Hoće se načiniti retrospektivna bibliografija Jugoslavije i za vrijeme kad Jugoslavije nije bilo. Narodi koji su ušli u Jugoslaviju trebaju, htjeli ne htjeli, na žrtvenik jugoslovenstva prinijeti svoju nacionalnu posebnost.²⁷

Posljednji pokušaj utjecaja na tijek rada na retrospektivnoj bibliografiji koji osporava izradbu retrospektivne bibliografije knjiga s hrvatskim nacionalnim, teritorijalnim i jezičnim predznakom bio je 1979. godine, upravo u vrijeme priprema za izdavanje *Građe za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju*. Savezna komisija za bibliografiju i informacije izdala je *Naputak* u kojemu se govorilo o republičkim bibliografijama. U hrvatskoj se retrospektivnoj bibliografiji reagiralo burno. U jednom svojeručno potpisanom strojopisnom tekstu Petar Rogulja te teze naziva nelogičnim i apsurdnim, a energično se zagovaraju dosadašnja načela te se ona navode.²⁸ Izgleda da tekst nije objavljen, već je uporabljen kao argumentacija za ostajanje pri dosadašnjim kriterijima.

Naputak je među ostalima sadržavao tezu po kojoj se, osim za Sloveniju i Makedoniju, rade zapravo republičke, a ne nacionalne bibliografije. To je značilo da će u retrospektivnu hrvatsku bibliografiju ući knjiga jednoga Hrvata izvan Jugoslavije, ali autora Hrvata koji bi objavio knjigu u Srbiji ili Bosni i Hercegovini neće moći preuzeti Hrvatska retrospektivna bibliografija, jer on pripada drugoj republici.

Dogodilo se sljedeće: Rogulja je napisao tekst, pobunio se dakle, a onda se sa svojim suradnicima dao na posao. U HRB su ostali kriteriji kakve je ona imala na početku: u hrvatsku retrospektivnu bibliografiju spada knjiga kojoj je autor ili suradnik hrvatske nacionalnosti (nacionalni kriterij), ako je knjiga napisana na hrvatskom jeziku (jezični kriterij) te ako je tiskana odnosno objavljena na području tadašnje SR Hrvatske tj. današnje hrvatske države (teritorijalni kriterij). Po tim kriterijima izabirane su knjige koje su popisane u *Građi*.

To da je *Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju* nacionalna hrvatska retrospektivna bibliografija nije bilo baš u svim vidovima po sebi razumljivo. S obzirom na okolnosti u kojima je nastajala lako je zamisliv konformizam glavnih protagonista koji bi imao za posljednicu nacionalno hrvatski indiferentnu retrospektivnu bibliografiju.

²⁷Taj "bibliografski rat" tema je posebnoga priloga *Jugoslavizam i kriteriji hrvatske retrospektivne bibliografije* u ovome broju Vjesnika bibliotekara Hrvatske.

²⁸Rogulja, Petar. Neke primjedbe na probleme izrade retrospektivnih bibliografija : (Teze). U Zagrebu, 13. 3. 1979. // Arhiv Odsjeka za retrospektivnu bibliografiju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, 1979. [Strojopis.]

3 *Nastanak niza*

Ovim što je naprijed rečeno već smo duboko u pitanjima koja se tiču nastanka bibliografije, zapravo na tlu stručnih i inih rasprava koje su taj rad dovodile na rub opstanka. Ustroj rada na tako opsežnom poslu kao što je retrospektivna nacionalna bibliografija, osim kulturnoga ozračja u kojemu su sudjelovali i koji su stvarali kulturni hrvatski entuzijasti od kojih je među najvažnijima bio Mate Ujević, mora imati i logističko-organizacijski, a ne samo stručno-bibliografski impuls. Čini se da su se koncem tridesetih godina XX. stoljeća za retrospektivnu bibliografiju knjiga uskladile te dvije važne pretpostavke svakoga kulturnog pregnuća.

U to je vrijeme u NSK bilo ljudi koji su imali iskustva i znanja u bibliografskom radu, a ozračje je obilježavao vrlo intenzivan rad na Hrvatskoj enciklopediji iz kojega snažno izvire svijest o potrebi bibliografije. U tekstu što slijedi pozornost se obraća osobito logističkom vidu, ali se razdioba na razdoblja unekoliko razlikuje od one što ju je proveo Petar Rogulja²⁹ oslanjajući se većinom na “logistička” razdoblja tj. prateći brigu ustanova izvan NSK-e u retrospektivnoj bibliografiji. Ovdje se razdioba provodi na, sa stručnoga stajališta, tri jasno odijeljena razdoblja koja se u vrijeme nastanka Roguljina teksta nisu ni mogla sagledati.

3.1 *Prvo razdoblje 1941.-1945.*

Sam početak, za koji su angažirani stručnjaci NSK-e, dogodio se administrativno gledano imenovanjem Mate Tentora urednikom hrvatske bibliografije 16. rujna 1941. Imenovanje je potpisao upravitelj HIBZ-a Mate Ujević. To je logično jer je u *Propisniku o ustrojstvu i poslovanju Hrvatskoga izdavačkog bibliografskog zavoda* navedena i hrvatska bibliografija.³⁰

Iz sačuvanih je dokumenata jasno vidljivo da je HIBZ i njegov ravnatelj Mate Ujević do u pojedinosti vodio brigu oko bibliografije.

U tom logističkom okviru, u kojemu je još uvijek teško do u pojedinosti odmjeriti udio svih uključenih ustanova i pojedinaca, pomalo u sjeni ostaje uloga Mate Tentora, prvog imenovanog urednika.

Sa stručnog stajališta osobito mjesto ima u početku rada tekst što ga Matko Rojnić, kako smo već vidjeli, u izvještaju za prvu godinu rada zove “predviđenim nacrtom”. Ima dostatno pokazatelja da 2. stranica teksta (prva je izgubljena) predstavlja drugu stranicu “predviđenog nacрта”. I izvještaj i drugu stranicu “predviđenog nacрта” svojeručno je potpisao Matko Rojnić. Matko Rojnić je imenovan 3. prosinca 1941. zamjenikom urednika hrvatske bibliografije. Tekst “predviđenog nacрта” možda je bio program koji je Rojnić priložio prije imenovanja, a nije isključeno da je možda i Tentorovom imenovanju prethodio Rojnićev tekst.

²⁹Usp. Rogulja, Petar. Matko Rojnić i Hrvatska retrospektivna bibliografija. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 25, 1-4(1981), 190-191.

³⁰Usp. Švab, Mladen. Mate Ujević, utemeljitelj suvremene hrvatske enciklopedike : o dvadesetpetoj obljetnici smrti (1967-1992). // *Radovi Leksikografskog zavoda “Miroslav Krleža”*. Razdio za leksikografiju, enciklopediku i informatiku 2(1992), 21.

Daljnijim istraživanjima valja prepustiti da ustanove u kojoj se mjeri Rojnić možda služio rukopisnim Memorandumom Velimira Deželića koji se u mislima na retrospektivni bibliografski rad nadovezuje na pokušaj svoga prethodnika Kostrenčića, ali izrijeком zapravo na svoj mladenački san, kao i isusovca Sommervogela. Deželićev Memorandum sadrži dijelove koji su upadno slični “predviđenom nacrtu”.³¹

Stavljajući prvo razdoblje u vremenski okvir 1941.-1945., prihvaćamo 1941. godinu kao vrijeme početka rada na hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji. Tu godinu kao početnu pretežito navodi i objavljena literatura,³² a i neki rukopisi.³³

Ima ipak i neznatnih odstupanja. U već spomenutom *Predgovoru Uređivačkoga odbora* spominje se kako je na obradbi građe “od 1940. do danas radilo preko trideset bibliografa”.³⁴ Iz činjenice da se u drugom svesku *Hrvatske enciklopedije* iz 1941. objavljuje Rojnićev tekst o bibliografiji, u kojemu se spominje kako će se praznine u bibliografskom radu moći ukloniti samo cjelovitom hrvatskom retrospektivnom bibliografijom, dade se zaključiti da je razgovora, planova i ideja o toj bibliografiji bilo zasigurno i nešto prije 1941. U drugom svesku *Hrvatske enciklopedije* iz 2000. stoji da se “od 1936. radi na hrv. retrospektivnoj bibliografiji”.³⁵

Kao zanimljivost možemo spomenuti mjesečni honorar suradnika koji je iznosio 2.000 kuna. Po Rojnićevu svjedočanstvu 1945-46. bio je mali prekid u radu na hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji, ali je rad onda nastavljen.³⁶

Nema pouzdanih podataka o tome koliko je knjiga popisano u prvome razdoblju. Matko Rojnić će napisati kako je “popisan velik dio hrvatskih knjiga i izvršeni mnogi pripremni radovi za nastavak posla”,³⁷ a Eva Verona se nekoliko godina kasnije o istim činjenicama izražava suzdržanije te tvrdi da je “posao za vrijeme rata iz razumljivih razloga polaganije napredovao”.³⁸

³¹Zahvalan sam dr. Dori Sečić što mi je ustupila izvatke kopije iz Deželićeva rukopisnog Memoranduma.

³²Hanž, Branko. Matko Rojnić. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 23, 1-4(1977-1978), 176. ; Rogulja, Petar. Matko Rojnić i Hrvatska retrospektivna bibliografija. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 25, 1-4(1981), 190. ; Rojnić, Matko. Bibliografija. // *Enciklopedija Jugoslavije*. Sv. 1. Zagreb : Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ, 1955. Str. 511. ; Verona, Eva. Bibliografija u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. // *Zbornik “Naša domovina”*. II. Hrvatska kultura – Politička poviest Hrvata. Zagreb : Izdanje Glavnog ustaškog stana, 1943. Str. 1070.

³³Rojnić, Matko. Ministarstvu prosvjete. Odjelu za visoke škole i znanstvene zavode u Zagrebu : Hrvatska bibliografija – nastavak rada. // *Arhiv Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu*, 64/1946. Str. 2-3. ; Verona, Eva. Upravi Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti Zagreb. Zagreb, 1951. // *Arhiv Odsjeka za retrospektivnu bibliografiju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu*, 114/1951. Str. 4. (Dalje: Verona, E. Upravi)

³⁴Usp. Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga, sv. 1, str. VIII.

³⁵Bibliografija. // *Hrvatska enciklopedija*. Sv. 2. Zagreb : Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”, 2000. Str. 101.

³⁶Rojnić, Matko. Bibliografija, str. 511.

³⁷Rojnić, Matko. Ministarstvu prosvjete. Odjelu za visoke škole i znanstvene zavode : Hrvatska bibliografija – nastavak rada. – Zagreb, 1946. // *Arhiv Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu*, 64/1946 [Strojopis.] Str. 1-3. (Dalje: Rojnić, M. Nastavak rada)

³⁸Verona, E. Upravi, str. 4.

3.2 *Drugo razdoblje: 1946.-1976.*

Kako nije objavljivana, retrospektivna bibliografija nije pobuđivala veći interes javnosti. Iz Arhiva Odsjeka za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju doznajemo međutim vrijedne pojedinosti što se tiču nastavka rada na retrospektivnoj bibliografiji iz kojih se može rekonstruirati cjelovita slika zbivanja i radnoga postupka.

Središnja osobnost toga razdoblja jest Matko Rojnić, upravitelj Sveučilišne knjižnice (imenovan u prosincu 1945.). On već 16. siječnja 1946. Ministarstvu kulture Narodne Republike Hrvatske šalje zamolbu da se odobri nastavak rada na Hrvatskoj bibliografiji.³⁹

U odgovoru od 9. veljače 1946. udovoljeno je Rojnićevim molbama, a upućuje ga se da financijske probleme rješava u Nakladnom zavodu.⁴⁰ Nakladni zavod prestaje 11. listopada 1947. financirati bibliografiju,⁴¹ ali je uskoro, kakvih mjesec dana po tome, za nju mjerodavna JAZU. Akademik Branimir Gušić odgovara 12. 11. 1947. na raniji Rojnićev prijedlog: "Ovlašćujem Vas da Vi i Vaši suradnici nastavite radom oko retrospektivne bibliografije".⁴²

U pismu br. 783/47 koje je Matko Rojnić uputio JAZU, poziva se, kao i u prilično brojnim kasnijim spisima, na taj očito važan Gušićev dopis, a saopćuje se da je sastav uredništva retrospektivne bibliografije sljedeći: Matko Rojnić, Eva Verona, Branka Hergešić, Jelka Mišić, Zlata Matičec, dr. Mate Ujević, Šime Jurić, Vjera Bendiš, Anđela Pernar i Ivančica Novak.⁴³

Dopis je datiran 18. 11. 1947. i sadrži dotada najsustavniji opis poslova u retrospektivnoj bibliografiji knjiga. Urednik Matko Rojnić bio je zadužen za izbor knjiga za bibliografiju i pregled listića opisanih knjiga, a suradnik je dr. Mate Ujević, primjerice, radio posao pregledavanja časopisa i novina radi podataka o knjigama. Za sve je urednik Rojnić potraživao jednak honorar od 1.150 dinara. Iznos se smatrao predujmom te su suradnici 1953. dobili razliku za razdoblje 1941.-1952.⁴⁴

Drugo razdoblje rada na hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji trajalo je najdulje i bilo najplodnije sa stajališta količine, ali i kakvoće rada. Prema jednom dopisu u

³⁹Rojnić, M. Nastavak rada, str. 2.

⁴⁰Divjanović, Gabrijel. Upravi Sveučilišne knjižnice u Zagrebu : Hrvatska bibliografija – nastavak rada. Zagreb, 9. veljače 1946. // Arhiv Odsjeka za retrospektivnu bibliografiju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. [Prijepis dopisa Odsjeka za visoke škole i znanstvene zavode, 5200-IV-1946.; strojopis.]

⁴¹Rojnić, Matko. Nakladni zavod Hrvatske. Opći odjel Zagreb : [Dopis u povodu otkazivanja suradnje], Zagreb, 21. X. 1947. // Arhiv Odsjeka za retrospektivnu bibliografiju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, 753/47.

⁴²Gušić, Branimir. Drug Matko Rojnić direktor Sveučilišne knjižnice : [Hrvatska bibliografija – nastavak rada]. Zagreb, 12. XI. 1947. // Arhiv Odsjeka za retrospektivnu bibliografiju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, 777/1947.

⁴³Rojnić, Matko. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti : [Sastav uredništva retrospektivne bibliografije]. Zagreb, 18. XI. 1947. // Arhiv Odsjeka za retrospektivnu bibliografiju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, 783/47.

⁴⁴M. Rojnić je dobio 25.621.- dinara, E. Verona 28.325.- dinara, B. Hergešić 27.787.- dinara itd. Usp. Rojnić, Matko. [Dopis suradnicima HRB]. Zagreb, [svibanj, 1953.]. // Arhiv Odsjeka za retrospektivnu bibliografiju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, 35. Str. 1-2.

kojem se traže honorari za suradnike (što se zapravo kroz cijelo vrijeme činilo svakoga mjeseca) 1956. godine na bibliografiji je radilo jedanaest suradnika. U tromjesečnim izvještajima može se naći podataka o više od 1.300 obrađenih knjiga.

Razdoblje pamti vremena oskudice i štednje u potrošnji papira i mnoge druge teškoće u odvijanju posla. Poslije 1957. sve je manje arhivskoga materijala u Arhivu Odsjeka za hrvatsku retroektivnu bibliografiju. Tu i tamo se šezdesetih nađe pokoji izvještaj o radu (Eve Verone na primjer), a dopisi koji su se u prethodnome razdoblju obilato koristili izgleda da se rjeđe pišu ili su sačuvani na nekom drugom mjestu.

Godine 1960. JAZU je obustavila rad na retrospektivnoj bibliografiji knjiga, ali je NSK preuzela odgovornost za nju, čime se dogodilo ono što je inače po sebi razumljivo, ali se ni drugdje ne poklapa s početkom rada, da je naime nacionalna bibliografija na brizi nacionalne knjižnice.⁴⁵ Rojnić je 1960. predvidio da se u sljedećih pet godina 1960.-1965. popišu knjige u drugim knjižnicama u Hrvatskoj i inozemstvu. Sedamdesetih godina i dalje se intenzivno popisivalo po drugim zagrebačkim knjižnicama. Djelatnici su dakle osobno posjećivali razne knjižnice pa nisu morali pisati dopise. Popis knjiga u drugim knjižnicama nije još dovršen.

Godine 1976. Matko Rojnić, dugogodišnji direktor Nacionalne i sveučilišne biblioteke i istodobno urednik retrospektivne bibliografije, odlazi u mirovinu. Za probitke hrvatske retrospektivne bibliografije taj je odlazak bio općenito ocijenjen kao gubitak, a mogu se čuti svjedočanstva o njegovu žaljenju što nije uspio dovršiti taj rad. Vjeran svojoj prvotnoj ideji da cjelovita hrvatska retrospektivna bibliografija popuni sve praznine u korpusu hrvatskih bibliografija, Rojnić nije želio objavljivati bibliografiju prije nego se popišu sve knjige koje bi trebale biti obuhvaćene. Držao je da do njegova odlaska u mirovinu, za gotovo četrdeset godina aktivnoga rada na tom poslu, nije učinjeno dovoljno da bi se građa mogla objaviti kao bibliografija.

Rojničevim odlaskom u mirovinu dolaze do izražaja i drugačija motrišta pa se uskoro počinju razmatrati načini na koje bi se obilje građe (gotovo pedeset kutija s listićima) moglo objaviti. Pojavljivali su se razni prijedlozi, kao primjerice onaj da se učini neke vrste retrospektivna konverzija snimanjem listića, a razmišljalo se i o skraćenom opisu.

3.3 Treće razdoblje: 1977.-1999.

Time smo već na pragu treće faze u izradbi hrvatske retrospektivne bibliografije tj. radu na njezinu objavljivanju. Na način koji je već djelomice opisan u govoru o bibliografskom opisu postiglo se da se knjige pripremaju za tisak i da se istodobno koliko je moguće dopuni popis te ujednači i precizira bibliografski opis. Novi direktor Knjižnice V. Velčić nije se prihvatio uređivanja bibliografije, već je taj posao prepušten Odsjeku za retrospektivnu bibliografiju knjiga na čelu s Petrom Roguljom, koji je bio glavni i odgovorni urednik cijelo vrijeme objavljivanja niza, osim prvoga sveska u kojemu je ulogu odgovornoga urednika imao Branko Hanž. Tehnički urednik bio je u prvih 17 svezaka Mate Šikić, a od 18. sveska tu ulogu obnaša Boris Kren.

⁴⁵Usp. Blum, Rudolf. Nationalbibliographie und Nationalbibliothek. Frankfurt, 1990. Str. 14.

Jezični savjetnik dugo je bio Anđelko Novaković. Kao priređivači prvi svezak *Građe za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga* potpisuju Alma Hosu-Pezelj, Danica Ladan, Petar Mamić, Marija Petričec i Petar Rogulja.

Prvi svezak ugledao je svjetlo dana u svibnju 1982. Kanilo se cijeli niz objaviti u sljedećih četiri do pet godina, a onda se ipak pomirilo s tim da se objavljuju po dvije knjige godišnje. To se uspijevalo održavati do 1990., a onda se, što zbog radova na preseljenju NSK-e u novu zgradu, što zbog teškoća s tiskanjem, počelo objavljivati nešto rjeđe, no ipak se do konca 1999. uspjelo objaviti niz od 25 knjiga, A-Žu.

Osamdesetih je godina i interes javnosti za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju počeo rasti. Razloge vjerojatno valja tražiti i u tomu što je projekt Hrvatske retrospektivne bibliografije nagrađen nagradom grada Zagreba za 1985. godinu. Devedesetih taj interes nešto jenjava. Trajno su se ipak pojavljivali prikazi pojedinih knjiga u hrvatskim novinama i časopisima. Pisali su B. Petrač, R. Vince, B. Hanž, A. Stipčević, T. Blažeković i dr. Predstavljanje 25. sveska, tj. cjelovitoga niza u travnju 2000. zapazili su brojni novinari.⁴⁶

4 Kulturno-povijesno značenje

Prema mišljenju najzaslužnijega od svojih urednika u prošlosti, Matka Rojnić, samim svojim formalnim obilježjima hrvatska je bibliografija, pa po tome i retrospektivna, dionicom srednjoeuropske kulture i njezina razumijevanja knjige, jer nastoji slijediti postupke koji su mjerodavni za bibliografski opis u tome kulturnom okolišu. U razdoblju nastajanja niz je stoga svjedok svoga vremena i velikog utjecaja Pruskih instrukcija na bibliografski opis u XX. stoljeću.

Taj europski i srednjoeuropski kulturni okoliš važne poticaje duguje prosvjetiteljstvu, a donekle i njegovom, po Sloterdijku,⁴⁷ temeljnom geslu *znanje je moć*. Bivajući po svojoj osnovnoj nakani u službi znanja kao pomagalo znanstvenicima, opća nacionalna bibliografija svjedoči o svojoj odanosti istini, a ne ideologiji. Tu dolazi do izražaja znanstveno-dokumentarni karakter *Građe* kao nacionalne opće bibliografije. Govori se o “predvorju znanosti”.⁴⁸

Kao objavljeni niz bibliografija sadrži, uz formalna, i sadržajna obilježja koja upućuju na mjeru u kojoj su izvršene postavljene zadaće. U osnovnom nizu nalazimo abecedni popis svih hrvatskih autora i njihovih djela, a u kazalima za pojedine sveske vidimo rezultate brojnih bibliografskih istraživanja koja se tiču tih autora i njihovih djela (Kazalo sporednih bibliografskih jedinica) kao i podatke o predmetima istraživanja, promatranja ili opisivanja (Predmetno kazalo).

Vodeći se unutar te cjeline bibliografskim načelom koje traži da se svaki svezak publikacije što potpunije opiše u tipografskom, ali i u sadržajnom smislu, *Građa* popisuje primjerice knjige *Rada JAZU* donoseći i njihov sadržaj. *Rad* kao niz popisan

⁴⁶Tatjana Blažeković napisala je bibliografiju osvrta na prvih 15 svezaka niza koja sadrži 40 jedinica.

Vidi: Blažeković, Tatjana. Bibliografija napisa o “Građi za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835-1940”, Zagreb, 1982-1991. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 33, 1-4(1990), 187-190.

⁴⁷Sloterdijk, Peter. Kritika ciničkoga uma. Zagreb : Globus, 1992. Str. 5

⁴⁸Usp. Hanž, Branko. Matko Rojnić. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 23, 1-4(1977-78), 177.

je kronološkim redosljedom uključenim u osnovni abecedni niz. U *Predmetnom kazalu* evidentirani su narodi, osobe i zemljopisni pojmovi. Građa tako sadrži pokazatelje visokih dosegâ hrvatske znanosti. To dokumentarno znanstveno obilježje Matko Rojnić drži posebnosću retrospektivne nacionalne bibliografije u odnosu na tekuću koja po njemu ima informativni značaj.⁴⁹

Da bi bila još potpunije pomagalo znanstvenicima, bibliografija treba dopune s motrišta potpunosti popisa, a trebala bi imati i kumulativna (skupna) kazala, a ne samo ona za pojedini svezak. Tad bi bibliografija doista bila "inventar svega značajnog što su Hrvati napisali i stvorili u znanosti, književnosti, tehnologiji, medicini".⁵⁰

Temeljeći svoj sadržaj na kriterijima nacionalne bibliografije, posebno na jezičnom kriteriju, hrvatska retrospektivna bibliografija dokumentira zapadno razumijevanje kulture na hrvatskom prostoru. To razumijevanje kulture uključuje nacionalnu ideju, a u modernom smislu, barem od Wilhelma Humbolta, jezik se smatra izrazom narodnoga duha. Odatle je jasno da se i cjelovita nacionalna kultura razumijeva kao izraz duha jednoga naroda.

Premda je proučavao neeuropske jezike, Humboltova misao ipak živi u ozračju ideja Francuske revolucije, a te su ideje u Francuza bile razlogom nacionalnoga zanosa, jer je revolucija svojim načelima "proglasila sve članove naroda, i imućne i beskućnike, nositeljima onoga prava što su ga dotada imali kraljevi".⁵¹ Budući da zahvaća razdoblje u kojem se hrvatski narod profilira (nastoji profilirati) u naciju, *Građa* svjedoči o usponima i padovima u tome smislu, uključujući i pitanja standardizacije jezika koji je kriterij bibliografije.

Kako nacionalna ideja potječe iz ideje bratstva, jednakosti i slobode, ona naravno dodiruje i pitanje moći jer proklamira ideje koje se redovito ne ostvaruju same po sebi. Svjedoči, ne samo o znanju kao moći, već i o kulturi kao stanovitoj relaciji prema moći (vlasti). Ovdje valja odustati od suptilnih pitanja kao što je na primjer: dok smo s bibliografijom u službi znanja, a ne moći, možemo li biti sigurni je li znanje, barem na razini misli o prirodi, ipak u svojoj temeljnoj strukturi neki vid volje za moću, a ne bezinteresni vid čovjekova boravka u kulturi?

Ideje Mate Ujevića⁵² koje su, uz rad na Hrvatskoj enciklopediji, uključivale i nastojanja oko hrvatske retrospektivne bibliografije, korespondiraju s duhom vremena tridesetih godina XX. stoljeća, ali su imale i dugu tradiciju. Stoga je razumljivo da Ujević nije bio osamljen u svojim nastojanjima, a ima znakova da su i neki drugi ljudi neovisno o Ujeviću istodobno dolazili na slične ideje. Činjenica da je 1941. postao upraviteljem HIBZ-a omogućila mu je, iako nije bio pošteđen teškoća, ozbiljenje tih ideja; ne više na privatnoj razini, kako je to bilo u početku njegovih nastojanja.

⁴⁹Rojnić, Matko. Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu : izvještaj o sastanku koji je održan u Beogradu 8. II. o.g. o radu na retrospektivnoj bibliografiji. Zagreb, 24. II. 1955. // Rukopisna ostavština Matka Rojnića u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici. [Strojopis.] Str. [3].

⁵⁰Stipčević, Aleksandar. Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835-1940. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 43, 4(2000), 287.

⁵¹Gavran, Ignacije. Kraljica Katarina – Hrvatica ili Razgovor o narodnosti. // Kalendar svetoga Ante 1998. Livno ; Sarajevo : Svjetlo riječi, 1997. Str. 69.

⁵²Usp. Ujević, Mate. Jedini put. // Vienac 36, 2(1944), 1-7.

Znade se da su tadašnji ravnatelj sveučilišne knjižnice Mate Tentor i prvi predsjednik Hrvatskoga bibliotekarskoga društva Matko Rojnić surađivali s Ujevićem i prije uspostave NDH, napose u vrijeme Banovine Hrvatske.

U tom bih kontekstu ukazao na jednu zanimljivost. Poslije Drugog svjetskog rata Mate Ujević je želio nastaviti posao na Hrvatskoj enciklopediji⁵³ jednako kao što je i Matko Rojnić želio nastaviti rad na hrvatskoj bibliografiji. Rojnić je uspio, a Ujević nije premda je nedvojbeno bio znalac toga posla i štovatelj znanja kao što je potvrđeno u njegovu ranijem i kasnijem radu. No odnosi snaga nisu išli u prilog hrvatskoj, već jugoslavenskoj enciklopediji.

Rojnić je brzo po imenovanju ravnateljem knjižnice tražio od tadašnjih hrvatskih vlasti obnovu rada na retrospektivnoj bibliografiji i trajno vodio i zagovarao taj rad svojim nedvojbenim autoritetom koji se temeljio na njegovoj stručnosti, ali ne bi trebalo posve zanemariti ni to da je Rojnić u socijalističkoj Jugoslaviji bio i povjesnički, ali i politički autoritet.

Nikla negdje na tlu otvorenosti za hrvatsku kulturu kakva je postala mogućom zahvaljujući Banovini Hrvatskoj, hrvatska je retrospektivna bibliografija u segmentu svoje geneze unatoč svemu tome, mimoišla razdoblja vrlo različite, a prečesto ideološke usmjerenosti i ostala ono što je i na početku htjela biti tj. opća nacionalna hrvatska bibliografija, a to znači jezgra bibliografske literature, kako to vole reći njezini zagovornici.

Nacionalna je bibliografija, nadalje, u kulturnom okolišu kojemu pripada i *Građa*, svojim inzistiranjem na opisu potpunijem od kataložnoga, na kraju ipak, koliko god paradoksalno zvučalo, postala mjerodavnom upravo za kataložni opis. Stoga bibliografski opis *Građe* sadrži sve podatke predviđene novim standardima IFLA-e, ali drukčije navedene. Počevši, naime, barem od Kopenhaške konferencije 1969. na djelu je proces približavanja, praktički poistovjećenja, kataložnog i bibliografskog opisa na razini standarda.

Tada je za potrebe izradbe jedinstvenih standarda kataložna praksa odlučila preuzeti bibliografski opis nacionalne bibliografije, što je uslijedilo vjerojatno zbog toga što je M. Gorman, koji je dobio taj zadatak od IFLA-e, bio suradnik britanske nacionalne bibliografije.⁵⁴

Njegov postupak ima valjano stručno opravdanje jer je bibliografski opis nacionalne bibliografije najpotpuniji, a kao međunarodni standard može se naravno biti mjerodavnim za sve, samo ako se najpotpunije opisuje knjigu.

Ostajući pri Pruskim instrukcijama i pri “oslobađanju od kataložnih metoda”⁵⁵ bibliografski opis hrvatske retrospektivne bibliografije ostaje s druge strane rijeke. Zadaća daljnjega rada na hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji knjiga bila bi izraditi most preko te rijeke koji bi ovaj vrijedni niz i nebrojena bibliografska istraživanja koja on sadrži učinio čitljivim i u našem vremenu. To se u NSK nastoji postići izradbom dopuna za niz po standardima, a snuje se i o objavljivanju cijele bibliografije u elektroničkom obliku.

⁵³Usp. Švab, Mladen. Nav. dj., str. 32-34.

⁵⁴Usp. Verona, Eva. O kataložnom i bibliografskom opisu i njihovu ujedinjavanju. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 17, 1-2(1971). Str. 9.

⁵⁵Rojnić, M. Überblick, str. 72.

IZVORI

Divjanović, Gabrijel. Upravi Sveučilišne knjižnice u Zagrebu : Hrvatska bibliografija – nastavak rada. Zagreb, 9. veljače 1946. // Arhiv Odsjeka za retrospektivnu bibliografiju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. [Prijepis dopisa Odsjeka za visoke škole i znanstvene zavode, 5200-IV-1946.; strojopis.]

Gušić, Branimir. Drug Matko Rojnić direktor Sveučilišne knjižnice : [Hrvatska bibliografija – nastavak rada]. Zagreb, 12. XI. 1947. // Arhiv Odsjeka za retrospektivnu bibliografiju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, 777/1947. [Strojopis.]

Kostrenčić, Marko. Obračun sa suradnicima na hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji. [Dopis Odjela za filologiju JAZU, 244/1952] // Arhiv Odsjeka za retrospektivnu bibliografiju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, 33/1953. [Strojopis.]

Rogulja, Petar. Nacrt pravila hrv. retrosp. bibliografije. Zagreb, [1980]. [Strojopis].

Rogulja, Petar. Neke primjedbe na probleme izrade retrospektivnih bibliografija : (Teze). U Zagrebu, 13. 3. 1979. // Arhiv Odsjeka za retrospektivnu bibliografiju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. [Strojopis.]

Rogulja, Petar. Program o izdavanju Hrv. retrospektivne bibliogr. građe. Zagreb, 19. 6. 1979. // Arhiv Odsjeka za retrospektivnu bibliografiju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. [Strojopis.]

Rojnić, Matko. [Dopis suradnicima HRB-a]. Zagreb, [svibanj, 1953.]. // Arhiv Odsjeka za retrospektivnu bibliografiju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, 35. [Strojopis.]

Rojnić, Matko. Izvještaj o radu na retrospektivnoj hrvatskoj bibliografiji 1. IX. 1941.-31. VIII. 1942. // Rukopisna ostavština Matka Rojnića u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. [Strojopis.]

Rojnić, Matko. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti : [Sastav uredništva retrospektivne bibliografije.] Zagreb, 18. XI. 1947. // Arhiv Odsjeka za retrospektivnu bibliografiju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, 783/47. [Strojopis.]

Rojnić, Matko. Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu : izvještaj o sastanku koji je održan u Beogradu 8. II. o. g. o radu na retrospektivnoj bibliografiji. Zagreb, 24. II. 1955. // Rukopisna ostavština Matka Rojnića u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. [Strojopis.]

Rojnić, Matko. Ministarstvu prosvjete. Odjelu za visoke škole i znanstvene zavode : Hrvatska bibliografija – nastavak rada. // Arhiv Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. [Strojopis.]

Rojnić, Matko. Nakladni zavod Hrvatske. Opći odjel Zagreb : [Dopis u povodu otkazivanja suradnje], Zagreb, 21. X. 1947. // Arhiv Odsjeka za retrospektivnu bibliografiju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, 750/47. [Strojopis.]

Rojnić, Matko. Nakladni zavod Hrvatske : izvještaj urednika o radu od 1. VII. 1946. – 31. III. 1947. // Arhiv Odsjeka za retrospektivnu bibliografiju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, 480/47.

Verona, Eva. Upravi Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti Zagreb. Zagreb, 1951. // Arhiv Odsjeka za retrospektivnu bibliografiju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, 114/1951.

LITERATURA

Blažeković, Tatjana. Bibliografija napisa o "Građi za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835-1940", Zagreb, 1982-1991. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 33, 1-4(1990), 187-190.

Blum, Rudolf. Nationalbibliographie und Nationalbibliothek. Frankfurt, 1990.

Gavran, Ignacije. Kraljica Katarina – Hrvatica ili Razgovor o narodnosti. // Kalendar svetoga Ante 1998. Livno ; Sarajevo : Svjetlo riječi, 1997. Str. 65-73.

Haller, Klaus. Katalogkunde : Formalkataloge und formale Ordnungsmethoden. München [etc.] : Saur, 1983.

Hanž, Branko. Matko Rojnić. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 23, 1-4(1977-1978), 176.

Horvat, Aleksandra. Knjižnični katalog i autorstvo. Rijeka : Benja, 1995.

Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der preussischen Bibliotheken, vom 10. Mai 1899. 2. Ausg. Berlin, 1909.

Logar, Janez. Uvod u bibliografiju. Sarajevo : Svjetlost, 1973.

Osborn, A. D. The crisis in cataloging. // The library quarterly 11, 4(1941), 393-411.

Predgovor. // Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835-1940. Knj. 1 : A – Bel. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1982.

Rogulja, Petar. Dosadašnji rad na hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji. // Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835-1940. Knj. 1 : A – Bel. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1982. Str. XV-XXXII.

Rogulja, Petar. Hrvatska retrospektivna bibliografija – most između korisnika i publikacija. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 28, 1-4(1985), 77-81.

Rogulja, Petar. Matko Rojnić i Hrvatska retrospektivna bibliografija. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 25, 1-4(1981), 183-191.

Rogulja, Petar. Poredba između Kukuljevićeve "Bibliografije hrvatske" i "Građe za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835.-1940.". // Kačić : zbornik fra Karla Jurišića 25(1993), 639-647.

Rojnić, Matko. Bibliografija. // Hrvatska enciklopedija. Sv. 2 : Autonomaši – Boito / glavni urednik Mate Ujević. Zagreb : Hrvatski izdavački bibliografski zavod, 1941. Str. 511-512.

Rojnić, Matko. Bibliografija. // Enciklopedija Jugoslavije. Sv. 1. Zagreb : Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ, 1955. Str. 511.

Rojnić, Matko. Überblick über die bibliographische Tätigkeit in Kroatien. // Festschrift für Josef Stummvoll, Alois Kisser, Ernst Trenkler zum 50. Geburtstage. // Das Antiquariat 8, 13-18(1952), 72-73.

Sečić, Dora. Kraljevska sveučilišna knjižnica u Zagrebu 1874.-1918. : prinosi proučavanju i vrednovanju razvoja srednjoeuropske knjižnice s dvojnou funkcijom : doktorska disertacija. Zagreb : Filozofski fakultet, 1996.

Stipčević, Aleksandar. Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835-1940. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 43, 4(2000), 285-288.

Šafařík, Pavel Josef. Geschichte der südslawischen Literatur : Illirisches und kroatisches Schriftthum. Prag : Verlag von Friedrich Tempsky, 1865.

Švab, Mladen. Mate Ujević, utemeljitelj suvremene hrvatske enciklopedike : o dvadesetpetoj obljetnici smrti (1967-1992). // Radovi Leksikografskoga zavoda "Miroslav Krleža". Razdio za leksikografiju, enciklopediku i informatiku 2(1992), 9-73.

Ujević, Mate. Jedini put. // Vienac 36, 2(1944), 1-7.

Verona, Eva. Bibliografija u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. // Zbornik "Naša domovina". II. Hrvatska kultura – politička poviest Hrvata. Zagreb : Izdanje Glavnog ustaškog stana, 1943. Str. 1066-1070.

Verona, Eva. O kataložnom i bibliografskom opisu i njihovu ujednačavanju. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 17, 1-2(1971), 1-20.

Verona, Eva. Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga: prvi dio : odrednice i redalice. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1986.

Živković, Janko. Kukuljevićeva Bibliografija hrvatska. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 4, 1-4(1955/1957), 83-98.